

Arkadaşlık Becerisi Psiko-eğitiminin 9-12 Yaş Arası Öğrencilerin Arkadaşlık Niteliğine Etkisi *

Nilgün Öztürk ¹, Mustafa Kutlu ²

Öz

Bu araştırmanın amacı, arkadaşlık becerisi psiko-eğitiminin (ABE) 9-12 yaş arası öğrencilerinin arkadaşlık niteliğine etkisini incelemektir. Araştırmada 3x2'lik (deney, kontrol ve plasebo grubu x ön test-son test) karışık desen kullanılmıştır. Bu amaçla 2014-2015 Eğitim-Öğretim yılı birinci döneminde Arkadaşlık Becerisi psiko-eğitim programına katılacakları belirlemek için Doğu Anadolu'daki bir il merkezindeki bir ortaokulun 5. ve 6. sınıflarına devam eden öğrencilere Arkadaşlık Niteliği Ölçeği uygulanmıştır. Ön test sonucunda psiko-eğitim programına katılım ölçütlerini karşılayan gönüllü 27 öğrenci (deney grubu=9, kontrol grubu=9, plasebo grubu=9) deney, kontrol ve plasebo gruplarına yansız olarak atanmıştır. Deney grubunda bulunan katılımcılara arkadaşlık niteliklerini yükseltmek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen 11 oturumluk arkadaşlık becerisi psiko-eğitim programı, plasebo grubu ile verimli ders çalışma yöntem ve tekniklerine yönelik beş oturumluk bir grup rehberliği uygulaması yapılmıştır. Kontrol grubu ile de herhangi bir uygulama yapılmamıştır. İki faktörlü ANOVA sonuçları arkadaşlık becerisi psiko-eğitim programının arkadaşlık niteliği üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın sonuçları, arkadaşlık becerisi psiko-eğitim programının 9-12 yaşları arasındaki öğrencilerin arkadaşlık niteliklerini artırmada etkili bir yaklaşım olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Arkadaşlık
Arkadaşlık niteliği
Arkadaşlık becerisi psiko-eğitim

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 01.12.2016
Kabul Tarihi: 04.07.2017
Elektronik Yayın Tarihi: 20.08.2017

DOI: 10.15390/EB.2017.7030

Giriş

Çoğu varlık gibi insanlarda karşılıklı ilişkiler kurarak toplu halde yaşarlar. Gelişim sürecinde bireyler çevrelerindeki insanlarla kişisel ilişkiler kurar ve geliştirirler. Bireylerin kurmuş oldukları ilişkilerin türleri ve önemi ise birbirinden farklıdır. Aile ilişkileri, arkadaşlık ilişkileri, romantik ilişkiler, platonik ya da sanal ilişkiler gibi. Bireylerin yaşamındaki ilk ilişkilerini aileleri ve akrabaları ile kurdukları bilinmektedir. Ancak ailenin dışında gerçekleşen kişilerarası ilişkilerin en önemli biçimlerinden biri arkadaşlıktır. Arkadaşlık, hayatın her döneminde önemli sosyal bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyümekte olan çocuğun hayatında akran ilişkileri (Yun Lee, 2008) ve arkadaşına sahip olmak sosyal gelişim açısından oldukça önemlidir (Mitchell, 2005). Çünkü çocuklardan bazı

* Bu makale Nilgün Öztürk'ün Mustafa Kutlu danışmanlığında yürütülen "Arkadaşlık becerisi psiko-eğitiminin 9-12 yaş arası öğrencilerin arkadaşlık niteliğine etkisi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Milli Eğitim Bakanlığı, Cevat Çobanlı Ortaokulu, Türkiye, nozturk78@myynet.com

² İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, Türkiye, mustafa.kutlu@inonu.edu.tr

gelişimsel görevleri yerine getirmeleri beklenmektedir ki bu gelişimsel görevlerden biri de arkadaşlık ilişkileri kurmak ve sürdürmektir. Arkadaşlık konusunda yapılan araştırmalar akranlarının, çocuklar için ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Çünkü çocukların arkadaşına gereksinimi vardır ve arkadaşlık olmadan çocuklar birçok açıdan risk altındadır (Baker, 2009; Thompson, Grace ve Cohen, 2002). Asher ve Coie (1990) bu konu ile ilgili olarak çocuklar için akranlarının dünyasına dâhil olmanın, ailenin de ötesinde bir öneme sahip olduğunu belirtmektedirler. Ellis, Rogoff ve Cromer (1981) de çocuklar büyüdüklerinde ise bu konunun önemini onlar için daha da büyüüp önem kazandığını belirtmektedirler.

Bukowski ve Hoza'ya (1989) göre, arkadaşlık genel olarak karşılıklılığı ve gönüllülüğü içermektedir. Granich'e (2009) göre ise arkadaşlık birkaç akran ya da bir kişiyle duygusal olarak bağlanmayı içermektedir. Yani arkadaşlık durağanlıktan daha çok değişkenliği içermektedir ve bireyler sevgi temeli üzerine kurulmuş bir ilişkiyle arkadaş olmaktadır.

Akranlarla temas kurmak ve özellikle arkadaşlık çocukların yaşamı ve gereksinimlerin de çok önemli işlevlere hizmet etmektedir (Asher ve Coie, 1990). Dolayısıyla çocuklar, farklı yaşlarda arkadaşlıktan değişik faydalar sağlamaktadır. İlk çocukluk yıllarında arkadaşlık çoğunlukla genel aktiviteler üzerine dayandırılmıştır. İlk çocukluk döneminde arkadaşlığın işlevi, karşılıklı etkileşimi başlatabilmektir. Çocukluk döneminde arkadaşlık, çatışmaları yönetebilmek, aktiviteler hakkında konuşabilmek ile eğlence ve heyecan sağlamak gibi işlevlere sahiptir (Cohen, 2008). Orta çocukluk yıllarında ise arkadaşlık ilişkisi çocukların kendilerini özel olarak ifade etmelerine kaynaklık etmektedir (Agnor, 2009; Cohen, 2008; Holleb, 2011). Bu yüzden arkadaşlık, güvenilebilecek bir arkadaşına sahip olma, kabul görme ve anlaşılma duygularını teşvik edebilir (Erdly, Nagle, Newman ve Carpenter, 2001). Ergenlikteki arkadaşlık ilişkileri Buhrmester'a (1996) göre çatışmaları çözmede yoğun bir çaba gösterme, derin ve üstü kapalı sohbet etme ve kendini açmayı içermektedir (aktaran Cohen, 2008). Arkadaşlık, gençlerde özel ilişkilerin gelişmesini sağlamaktadır (Cohen, 2008). McGuire ve Weisz'e (1982) göre ise arkadaşlık kişilerarası problem çözme becerisini ve farklı bakış açılarının gelişmesine yardım etmektedir. Buna ek olarak, Bagwell, Newcomb ve Bukowski'ye (1998) göre arkadaşlık pozitif benlik algısının gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Asher ve Parker'e (1988) göre arkadaşlık, evlilik ve romantik ilişkilerden önce gelen ve egoyu destekleyerek önemli gelişimsel ve sosyal fonksiyonlara hizmet etmektedir. 10 yılı aşkın bir süredir yapılan deneysel çalışmalar yakın arkadaşlık yaşantıları ile bireylerin mutlulukları arasında güçlü bir ilişki olduğunu ve yakın arkadaşlık ilişkilerinin bireyin mutlu olmasını yordayabileceğini ortaya koymuştur (Demir, Özen, Doğan, Bilyk ve Tyrell, 2011). Bu araştırma bulgusunu destekleyen bir başka çalışmada yine Froding ve Peterson (2012) arkadaşlık ile mutluluk arasında bir ilişki olduğunu ifade etmektedirler.

Bireylerin gelişimlerinde hem pozitif hem de negatif dinamikleri olabilen arkadaşlığın rolünün araştırılması da son derece önemlidir (Chow, 2008; Cohen, 2008; Marion, 2008). Çocukların pozitif arkadaşlık ilişkileri kurmaları tüm sosyal alanlardaki uyumlarını geliştirdiği ve olumsuz durumlara karşı bir tampon görevi gördüğü için (Marion, 2008) genel olarak akran ilişkilerinin bireyler üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Ancak akran ilişkilerinde yaşanan gerginlik, sorunlar ya da buna benzer olumsuz yaşantılar ise bireyin yaşamını negatif olarak etkileyebilmektedir (Wiltz, 2005).

Sullivan'a göre, ergenlik öncesi çağda (9-12 yaş) arkadaşlıklar daha belirgin ilişkiler haline gelmeye başlamıştır. Yaşamın bu döneminde, kişiler arası ilişkilerde yakınlık ihtiyacı ortaya çıkmaya başlamış ve bu basamaktaki yakınlık ihtiyacı akranlarla grup etkileşimlerine katılım yoluyla giderilen kabul görme ihtiyacından daha da önemli olmaya başlamıştır (Chow, 2008; Erdley, Nagle, Newman ve Carpenter, 2001; Geçtan, 2003). Ayrıca Sullivan ergenlik öncesi çağda duygusal ve sosyal gelişim için arkadaşlığın önemli olduğunu ve ergenlik öncesi dönemde çocukta kendine saygı duygusunun gelişmesinde arkadaşlığın önemli bir rolü olduğuna değinmektedir (Chow, 2008).

Arkadaşlık ilişkilerinin önemli olmasının yanında bu ilişkilerde bireylerin hissettikleri nitelik düzeyinin de önemli olduğu düşünülmektedir. Son yıllarda araştırmacıların, çocukların sosyal

gelişimleri ve uyumlarında arkadaşlık niteliğinin önemli bir katkısı olduğu üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir (Agnor, 2009; Baker, 2009). Dolayısıyla arkadaşlık niteliğinin araştırılması önemlidir. Çünkü bu konu, bir çocuk için arkadaşlık niteliğinin psikolojik yararlarını ve özel bir arkadaşlığı sahip olmanın negatif ve pozitif dinamiklerini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır (Agnor, 2009). Arkadaşlık üzerine araştırma yapan birçok bilim adamı, nitelikli bir arkadaşlığın; çocukların özsaygılarını artırmak, topluma uyumlarını geliştirmek, strese yol açan etmenlerle başa çıkma yeteneklerini artırmak gibi çocuklar üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu varsaymaktadır (Berndt, 2002; Bowker ve Rubin, 2009). Çalışmalardan elde edilen bulgular arkadaşlık niteliğinin, çocukların genel iyilikleri ile ilişkilendirildiğini göstermektedir (Asher ve Parker, 1993; Bowker ve Rubin, 2009; Foster, 2005; Ladd, 1999; Mitchell, 2005; Zhou, Li, Zhang ve Zeng, 2012). Akın ve Akın (2015) öznel mutluluk ve öznel zindeliğin, arkadaşlık niteliği tarafından pozitif yordandığı araştırma bulgularında görülmektedir. Yapılan başka çalışmalarda da Berndt ve Keefe (1995) yalnızlık seviyesinin düşük olmasında ve özyeterliliğin artmasında yüksek düzeydeki arkadaşlık ilişkisinin pozitif etkisinin olduğunu belirtmektedirler. Asher ve Parker (1988) arkadaşlığa katılım ve arkadaşlık niteliğinin çocukların duygusal olarak iyi olmalarının yordayıcısı olduğunu vurgulamaktadırlar. Berndt, Hawkins ve Jiao (1999) ise 8. sınıf öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmalarında yüksek nitelikli arkadaşlığa sahip olan çocukların liseye geçtikleri zaman liderlik özelliklerinin ve sosyalliklerinin arttığını belirtmektedirler. Yapılan çalışmaların birinde Hartup ve Stevens (1999, s. 78) yüksek arkadaşlık niteliğinin çocukların stres ile başa çıkma yeteneklerini geliştirmede, özsaygı düzeyini yükseltmede ve sosyal başarıyı geliştirmede pozitif etkisinin olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Wiltz (2005) arkadaşlığın, ruh sağlığı ve yaşamın niteliği üzerinde potansiyel bir etkiye sahip olduğuna değinmektedir. Toplumsal eğilimler, gelişime yönelik bilgiler, güçlü kuramsal ve deneysel çalışmalar ise arkadaşlığın ruh sağlığına kalıcı katkısı ve öneminin ergenlikte daha da önemli bir hale geldiğini göstermektedir (Chow, 2008). Bu konuda yapılan araştırmalar, akran ilişkilerinin ve arkadaşlığın ruh sağlığına yararlarının olduğunu göstermektedir (Agnor, 2009; Cohen, 2008). Rutter (1987) sağlıklı ruhsal gelişimde arkadaşlığın önemli olduğunu ve yakın ilişkileri olmayan bu kişilerin ruhsal anlamda sağlık problemleri yaşama açısından risk altında oldukları belirtmektedir. Bir başka çalışmada Lansford, Criss, Pettit, Dodge ve Bates (2003) daha iyi arkadaşlık niteliğine ve akran gruplarına sahip olan gençlerin daha az problemlili davranış sergileme eğilimine sahip olduklarına değinmiştir. Yine Hintikka, Koskela, Kontula, Koskela ve Viinamaeki (2000), Knickmeyer, Sexton ve Nishimura (2002) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları arkadaşlık ilişkilerinin bireylerin iyilik halini artırdığını göstermektedir. Baril, Julien, Chartrand ve Dube (2009) göre, arkadaşlık sağlamış olduğu destekle, kronik stres ve zorlu yaşam olaylarına adaptasyonu kolaylaştırmaktadır. Başka bir çalışmada da Bagwell ve diğerleri (1998) arkadaşlığın, depresyon ve akran reddine karşı koruyucu etkisinin olduğunu, akranları tarafından reddedilen çocukların reddedilmeyen çocuklara göre ilköğretim yıllarındaki rahat tutumlarından dolayı yetişkin suçları ve gençlik suçlarına karışmalarının ve okuldan kaçma gibi okulda problemlili davranışlar sergilemelerinin daha olası olduğuna değinmektedirler. LaGreca ve Harrison (2005), Nolan, Flynn ve Garber (2003), Ueno (2005) gibi araştırmacılar, çalışmalarında akranları tarafından reddedilen geçlerde depresyon ve anksiyete oranlarının daha yüksek olması olasılığına dikkat çekmektedirler.

Yukarıda ifade edilenlerden de anlaşılacağı gibi çocukluk döneminde arkadaşlık ilişkileri ve bu ilişkilerin niteliği oldukça önemlidir. Yapılan araştırma sonuçları göstermektedir ki bir çocuk iyi bir arkadaşlık kurabileceği bazı becerilere sahip olursa bu durum çocuğun akran grubunda sevilme ve kabul edilme şansını artırabilmektedir (McFarland, 2008). Asher ve Parker (1988) ile Wanless ve Prinz'e (1982) göre, araştırmalar çocukluk dönemi yaşantılarının bireyin yetişkinlik dönemi yaşantılarını etkileyebileceğini de ortaya koymuştur. Sosyal bir yapı içerisinde dinamik bir varlık olan birey sürekli olarak da bir gelişim içerisindedir. Bireyin sağlıklı gelişimini sürdürebilmesi için bazı becerileri kazanması ve bu becerileri yaşamına yansıtması gerekmektedir. Bireyin sahip olması gereken becerilerden biriside arkadaşlık becerisidir. Arkadaşlık becerisinin merkezinde, birlikteliği başlatabilme, sosyal etkinlik becerisine sahip olabilme, bağışlayabilme, çatışmaları yönetebilme, işbirliği yapabilme ve yardım edebilme gibi sosyal görevler vardır (Asher ve Asher, 2004). McGinnis ve

Goldstein'e göre ise arkadaşlık becerisi "kendini tanıtma, bir konuşmaya başlatma, bir konuşmayı sonlandırma, bir oyuna katılma, bir iyilik isteme, bir sınıf arkadaşına yardım teklif etme, birine iltifat etme, bir iltifatı kabul etme, bir etkinlik önerme, paylaşma ve özür dileme" şeklindedir (aktaran Öztürk, 2009). Arkadaşlık becerisi de sosyal becerilerin önemli bir birleşenidir.

Segrin'e (2001) göre, sosyal beceriler diğer insanlarla uygun ve etkili ilişkilerde bulunabilme yeteneğini kullanmayı içermektedir. Caldarella ve Merrell (1997), sosyal becerileri beş grupta toplamaktadır. Bunlar; akran ilişkileri becerileri, kendini yönetme becerileri, akademik beceriler, uyum becerileri ve ataklık becerileri şeklindedir. Arkadaşlık becerisi ise; sosyal becerinin önemli bileşenlerinden biridir. Dolayısıyla arkadaşlık ilişkisi kurmak için sosyal beceriler gereklidir. Ancak tek başına yeterli değildir. Schofield ve Kafer (1985) arkadaşlık ilişkisini başlatmak ve devam ettirmek için, kurulacak olan kişilerarası ilişkilerde uyumun gerçekleşmesinde sosyal becerilerin etkili olduğunu belirtmektedirler. Thompson ve diğerlerine (2002) göre, sosyal becerilere sahip olmak arkadaşlık kurmayı kolaylaştırmaktadır. Sosyal becerilerin zayıf olması arkadaşlık kurmayı olanaksız hale getirmektedir. Dolayısıyla sosyal becerilere sahip olmanın arkadaşlık yapmanın çok önemli ancak yeterli olmayan bir koşulu olduğu söylenebilir. Çünkü arkadaşlık, çocukların birbirini seçmesi, birbirlerine güvenmesi ve birbirlerini sevmesi olarak tanımlanmaktadır.

Newcomb ve Bagwell (1995) arkadaşlık becerisine sahip olan çocukların, arkadaşlık becerisine sahip olmayan çocuklardan konuşma, sosyal etkileşim kurma, işbirliği yapma, çatışmaları çözme, pozitif etkiye sahip olma, eşitlik, karşılıklı olarak birbirini etkileme, yakınlık ve sadakat konularında daha iyi bir düzeyde olmalarının daha olası olduğunu ifade etmektedirler (aktaran Barry ve Wigfield, 2002). Arkadaşlık becerisine sahip olmayan ve sosyal etkileşimde zorlanan çocuklar problemleri davranışlar sergileme açısından büyük bir risk altındadırlar. Arkadaşa sahip olmayan ergenlerin, daha fazla alkol tüketmek, sigara kullanma, uyuşturucu madde kullanma (Barry ve Wigfield, 2002), dikkatle ilgili problemlere sahip olma, daha az çalışkan, daha az hırslı, daha kaygılı olma gibi riskli davranışlar açısından daha fazla risk altında oldukları vurgulanmaktadır (Granich, 2009).

Sosyal gelişim ve uyum sürecinde çocukların bazıları arkadaşlık ilişkilerini başlatmayı kolayca gerçekleştirirken bazı çocuklar ise bunu kolayca başaramazlar. Bir başka ifadeyle birçok çocuk için arkadaşlık yapmak ya da bir ilişkiyi başlatıp devam ettirmek kolay değildir (Webster-Stratton, t.y., s. 2). Çocuklar bu dönemde arkadaşlık ilişkisini başlatma ve sürdürmede problem yaşayabilecekleri gibi zaman zaman da arkadaşları ile yaşayabilecekleri sorunlar nedeniyle büyük üzüntüler yaşayabilmekte ve arkadaşlarla yaşanan problemler ise çocukların hayatlarını derinden etkileyebilmektedir. Açıklanmaya çalışıldığı gibi arkadaşlık ilişkileri ve bu ilişkilerin niteliği her yaş döneminde bireyin hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. Ancak her çocuk arkadaşlık ilişkilerini başlatmak ve sürdürmek konusunda aynı düzeyde beceriye sahip olamadığı için çocukların bu konuda yardıma gereksinim duydukları düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle ülkemizde bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde bu konuyla ilgili yapılan araştırmaların oldukça sınırlı olduğu dikkati çekmiştir. Bilgiç (2000) ilköğretim ikinci kademe öğrencilerine uygulanacak olan arkadaşlık becerisi eğitiminin, öğrencilerin yalnızlık düzeyleri üzerine etkisini, Uşaklı (2006) drama temelli grup rehberliğinin ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin arkadaşlık ilişkilerine, atılganlıklarına ve benlik saygılarına etkisini, Demir (2006) arkadaşlık becerisi eğitiminin ilköğretim ikinci kademe devam eden öğrencilerin sosyometrik statülerine etkisini, Öztürk (2009) oyun içerikli arkadaşlık becerileri eğitiminin ilköğretim 4. sınıf öğrencilerinin arkadaşlık becerilerine etkisini, Özaydın (2006) arkadaşlık becerilerini geliştirme programının özel gereksinimi olan ve olmayan okul öncesi çocuklarının sosyal etkileşimlerine etkisini incelemiştir. Uysaler (2015) ilköğretim 4. sınıfa giden üstün zekâli öğrencilerin arkadaşlık ilişkilerini geliştirmek amacıyla hazırlanmış olduğu programın öğrencilerin arkadaşlık ilişkilerine etkisini araştırmıştır.

Özellikle çocukluk dönemindeki yaşantılar, bireylerin gelecekteki yaşamlarını etkilemektedir. İnsanın başarması gereken en önemli görevlerden birisi de sosyal gelişimdir. Gelişim aşamalarının birbirleriyle ilişkili olduğu düşünüldüğünde, çocuklukta sosyal gelişim görevlerinin yerine getirilmesi, bireyin ileride uyumlu ve ilişkilerinde başarılı olmasını sağlayacaktır. Bu bilgilerden hareketle hem

çocukluk döneminde arkadaş edinmede yaşanan beceri eksikliğinin hem de bu konuda yaşayacağı problemleri çözmedeki yetersizliklerin çocuğun ileriki yaşamındaki sosyal ve duygusal gelişimini olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle, çocukluk dönemindeki arkadaşlık ilişkilerinin önemi dikkate alındığında bu anlamda yeterli beceriye sahip olmayan 9-12 yaş aralığındaki öğrencilerin daha nitelikli arkadaşlık ilişkileri geliştirebilmeleri amacıyla arkadaşlık becerisi psiko-eğitiminin verilmesinin çocukların ileriki yaşlarda bu problemlerle karşılaşmamaları için önleyici bir yaklaşım olacağı ve yine yaşam boyu kullanabilecekleri beceriler kazanacakları düşüncesinden hareketle böyle bir çalışmanın öğrencilere olumlu anlamda katkıları olacağı düşünülmüştür. Bu katkılardan bazıları, çocukların okuldaki sosyal statülerinin değişmesi, arkadaşlık niteliklerinin artması, okulda kabul edilme ve yeni bir ortama girdiklerinde kendilerini ifade etme becerileri ya da yeni bir okula gittiklerindeki adaptasyon sürecine olumlu olarak katkı sağlayacağı, yalnızlık düzeylerinin azalacağı, okula karşı tutumlarının daha olumlu olacağı, akademik başarılarının artacağı şeklindedir. Özellikle ön ergenlik döneminde arkadaşlık becerisi eğitiminin çocukların akran kabul düzeylerinde ve sosyal ilişkilerine katkısı olacağı düşünülmektedir. Bu program sayesinde çocuklar yeni arkadaşlık ilişkileri kurabilir ve var olan arkadaşlık ilişkilerinde yaşadıkları sorunları çözme yeteneğini geliştirebilir ve bu şekilde de var olan arkadaşlık ilişkilerinin niteliğini artırabilirler.

Yukarıda belirtilen nedenlerle çocuklara arkadaşlık becerisi eğitimi konusunda böyle bir yardımın yapılmasının hem şimdi hem de daha sonraki yaşamlarında çocukların daha sağlıklı ilişkiler kurabilmelerine destek olabileceğinin düşünüülmesinin yanında ülkemizde bu konuyla ilgili yapılan araştırmaların oldukça sınırlı olduğu da dikkati çekmiştir. Dolayısıyla çocukların arkadaşlık becerilerini geliştirmeye yönelik olarak yapılacak olan çalışmanın alanyazınına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Katılımcılar

Bu araştırmada, ön test-son test deney, kontrol ve plasebo gruplu karışık desen kullanılmıştır. Deneysel çalışmanın yürütülmesinde herhangi bir aksaklıkla karşılaşmamak için Malatya İli Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı Ortaokullardan uygun örnekleme yöntemi ile belirlenen Türkiyem Ortaokulu'nun 5. sınıfına (151 öğrenci) ve 6. sınıfına (162 öğrenci) devam eden toplam 313 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Uygun örnekleme yöntemi zaman, para ve iş gücü açısından var olan sınırlılıklar nedeniyle örneklemin kolay ulaşılabılır ve uygulama yapılabilir olmasını ifade etmektedir (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). Deney, kontrol ve plasebo gruplarına seçilecek öğrencileri belirlemek için 313 öğrenciye Arkadaşlık Niteliği Ölçeği uygulanmıştır. Araştırmaya, Arkadaşlık Niteliği Ölçeğinden düşük puan alan öğrenciler dâhil edilmek istendiği için uygulama sonrasında arkadaşlık niteliği düzeyleri ortalamadan altıncı olan öğrenciler belirlenmiştir. Bu kriterleri karşılayan 50 öğrenci ile ön görüşme yapılarak yürütülecek çalışmaya dair genel bilgiler (oturum süresi, sıklığı gibi) yanında, eğitimin gönüllülük esasına dayandığı şeklinde ön bilgiler verilmiştir. Çalışmaya katılmak noktasında gönüllü olan öğrencilere çalışmaya katılabilmeleri için ebeveynlerinden de izin alınması gerektiği söylenmiş ve gönüllü olan öğrencilere veli izin dilekçe formları verilmiştir. Bu çalışmaya katılmak isteyen ve velilerinin de izin verdiği 42 öğrenci, kız ve erkek katılımcı sayısı dikkate alınarak deney (6 kız, 6 erkek), kontrol (6 kız, 6 erkek), plasebo (6 kız, 6 erkek) gruplarına yansız olarak atanmıştır. Ancak grupta bulunan her bir üye olumlu davranışlar sergileyen başka üyelere ihtiyaç duyduğu için (Morganett, 2005) bu gerekçe ile gruba örnek olabilecek, arkadaşlık ilişkilerinde daha olumlu davranışlar sergileyen 2 üye dahil edilmiş ve böylelikle her grup 14 üyeden oluşturulmuştur.

Deney grubuna atanan öğrencilerin bir kısmı deneysel işlem devam ederken grup oturumlarına gönüllü olarak katılacaklarını bildirmiş olmalarına rağmen çeşitli nedenlerden dolayı oturumlara katılmamışlardır. Deney grubunda gruptan ayrılan öğrencilerin 1'i kız, 4'ü erkek üye şeklindedir. Dolayısıyla 14 kişi ile başlanan deneysel çalışmaya 9 öğrenci (3 erkek, 6 kız) düzenli olarak katılmıştır.

Araştırmada uygulanan programın etkililiğini sınamak için, deneysel işlemin başlangıcında grupların incelenen değişken açısından gerçekten karşılaştırılabilir bir hale gelip gelmediğini belirlemek

için ön test sonuçlarının bir analiz olarak incelenmesi önerilmektedir (Büyüköztürk, Çokluk ve Köklü, 2010). Bu amaçla, psiko-eğitim öncesinde deney, kontrol ve plasebo gruplarına uygulanan veri toplama aracı sonuçlarına göre ön test puan ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmış ve Arkadaşlık Niteliği Ölçeği'ne ilişkin ön test puan ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Psiko-eğitim Öncesinde Grupların ANÖ'den Elde Ettikleri Puanlara İlişkin Ortalamalar ve Standart Sapmalar

Gruplar	N	$\bar{x}$	Ss
Deney	14	66.00	22.73
Kontrol	14	67.07	22.30
Plasebo	14	66.92	22.64

Tablo 1'de görüldüğü gibi deney, kontrol ve plasebo grubu öğrencilerinin işlem öncesinde ANÖ ilişkin ön test puanlarının ortalamaları birbirine çok yakındır. Deney, kontrol ve plasebo grubu öğrencilerinin işlem öncesinde ANÖ ön test puan ortalamaları arasında bir fark olup olmadığını test etmek amacıyla, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Yapılan istatistiksel işlemler sonucunda dağılımın normal ve varyansların homojen olduğu görülmüştür. Deney, kontrol ve plasebo gruplarının ANÖ puanlarına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Deney, Kontrol ve Plasebo Gruplarının ANÖ Puanına İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
	Gruplar Arası	9.476	2	4.738	
ANÖ Ön Test	Gruplar İçi	19873.857	39	509.586	.009
	Toplam	19883.333	41		.991

Tablo 2'de görüldüğü gibi deney, kontrol ve plasebo gruplarının ön test ölçümleri puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir [$F_{(2,39)} = .009, p > .05$]. Bu sonuç psiko-eğitim öncesinde deney, kontrol ve plasebo gruplarının arkadaşlık niteliği düzeyi bakımından birbirine denk üyelerden oluştuğunu göstermektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, arkadaşlık becerisi psiko-eğitiminin 9-12 yaş arası öğrencilerin arkadaşlık niteliği üzerindeki etkisini incelemek amacıyla deney, kontrol ve plasebo grubunda yer alan öğrencilere Arkadaşlık Niteliği Ölçeği uygulanmıştır.

Arkadaşlık Niteliği Ölçeği (ANÖ): Araştırmada, 9-12 yaş aralığındaki öğrencilerin arkadaşlık niteliklerini belirlemek amacıyla Asher ve Parker (1993) tarafından geliştirilen Arkadaşlık Niteliği Ölçeği kullanılmıştır. Arkadaşlık Niteliği Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlama çalışması Öztürk (2016) tarafından yapılmıştır.

Arkadaşlık Niteliği Ölçeği orijinal formu toplamda 40 maddeden ve 6 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar Dostluk ve Eşlik etme, Onaylama ve Destekleme, Yardım ve Rehberlik, Sırları Paylaşma/Kendini Açma, Çatışmaları Çözme, Çatışma ve İhanet şeklindedir. ANÖ'nin alt boyutlarının madde faktör yükleri ise şöyledir. Onaylama ve Destekleme alt boyutunun madde faktör yükleri .78 ile .54 arasında, Çatışmaları Çözme alt boyutunun madde faktör yükleri .88 ile .57 arasında, Çatışma ve İhanet alt boyutunun madde faktör yükleri .84 ile .63 arasında, Yardım ve Rehberlik alt boyutunun madde faktör yükleri .82 ile .56 arasında, Dostluk ve Eşlik etme alt boyutunun madde faktör yükleri .80 ile .57 arasında, Sırları Paylaşma/Kendini Açma alt boyutunun madde faktör yükleri .75 ile .65 arasındadır. Ölçekte yer alan maddelerin alt boyutlara ilişkin Cronbach iç tutarlılık katsayıları ise şöyledir. Dostluk ve Eşlik etme alt boyutunun Cronbach iç tutarlılık katsayısı $\alpha = .75$, Onaylama ve Destekleme alt boyutunun Cronbach iç tutarlılık katsayısı $\alpha = .90$, Yardım ve Rehberlik alt boyutunun Cronbach iç tutarlılık katsayısı $\alpha = .90$, Sırları Paylaşma/Kendini Açma alt boyutunun Cronbach iç

tutarlılık katsayısı $\alpha = .86$, Çatışmaları Çözme alt boyutunun Cronbach iç tutarlılık katsayısı $\alpha = .73$, Çatışma ve İhanet alt boyutunun Cronbach iç tutarlılık katsayısı $\alpha = .84$ şeklindedir (Asher ve Parker, 1993).

Ölçeğin uyarılma sürecinde, yapı geçerliliğini incelemek amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi ve Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Açıklayıcı Faktör Analizi sonucunda toplam varyansın % 50,84'sini açıklayan 6 faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Faktörler altında yer alan maddelerin birçoğu orijinal formdaki faktörlere uygun bir dağılım sergilemiş ancak bazı maddeler ise farklı faktörlerde görülmüştür. Bu 6 faktör altında yer alan 40 maddenin faktör yükleri .40'ın altında olan 7 madde faktör analizi sonucunda ölçekten çıkarılmıştır. Açıklayıcı Faktör Analizi sonuçlarına göre, çatışma ve ihanet alt boyutunda yer alan maddelerin faktör yükleri .87 ile .79 arasında değişmekte ve bu alt boyut toplam varyansın % 12,750'sini açıklamaktadır. Sırları paylaşma/kendini açma alt boyutunda yer alan maddelerin faktör yükleri .66 ile .45 arasında değişmekte ve bu alt boyut toplam varyansı % 9,233'ünü açıklamaktadır. Onaylama ve destekleme alt boyutunda yer alan maddelerin faktör yükleri .67 ile .45 arasında değişmekte ve bu alt boyut toplam varyansın % 9,132'sini açıklamaktadır. Dostluk ve eşlik etme alt boyutunda yer alan maddelerin faktör yükleri .70 ile .51 arasında değişmekte ve bu alt boyut toplam varyansın % 8,3659'sini açıklamaktadır. Yardım ve rehberlik alt boyutunda yer alan maddelerin faktör yükleri .69 ile .42 arasında değişmekte ve bu alt boyut toplam varyansın % 6,138'sini açıklamaktadır. Güven alt boyutunda yer alan maddelerin faktör yükleri .64 ile .47 arasında değişmekte ve bu alt boyut toplam varyansın % 5,227'sini açıklamaktadır. Ayrıca açıklayıcı faktör analizi ile elde edilen altı faktörlü modelinin veriye uyumunun sağlanıp sağlanmadığını test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan DFA'da elde edilen modelin uyum indeksleri incelenmiş ve Ki-kare değerinin $\chi^2=1067,89$, $N=703$, $p=0.00$ anlamlı olduğu görülmüştür. Uyum indeksi değerleri ise RMSEA= .042, GFI= .92, AGFI= .90, CFI= .92, NNFI= .91, SRMR= .04, RMR= .069, PGFI= .78, PNFI= .78 olarak bulunmuştur.

Arkadaşlık Niteliği Ölçeği'nin ölçüt bağımlı geçerliliğini ortaya koymak için Çocuklar İçin Yalnızlık Ölçeği ile korelasyonuna bakılmış ANÖ ile Çocuklar İçin Yalnızlık Ölçeği arasındaki korelasyonun -.48 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla ölçüt bağımlı geçerlilik için elde edilen bu değer ölçeğin ayrıntı geçerliliği için bir kanıt olarak değerlendirilmiştir.

Arkadaşlık Niteliği Ölçeği'nin güvenilirliğini belirlemeye yönelik olarak iç tutarlılık katsayısı ve test tekrar test yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmada, iç tutarlılık katsayısı ölçeğin tümü için .89 iken, test tekrar test güvenirliliği ölçeğin toplamı için .92 bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarındaki iç tutarlılık katsayıları ise güven alt boyutu için .83, çatışma ve ihanet alt boyutu için .87, sırları paylaşma/kendini açma alt boyutu için .79, onaylama ve destekleme alt boyutu için .70, dostluk ve eşlik etme alt boyutu için .60 ve yardım ve rehberlik alt boyutu için .52 olarak bulunmuştur. Test tekrar test güvenirliliği ölçeğin alt boyutları için güven alt boyutu için .89, çatışma ve ihanet alt boyutu için .72, sırları paylaşma/kendini açma alt boyutu için .78, onaylama ve destekleme alt boyutu için .74, dostluk ve eşlik etme alt boyutu için .72 ve yardım ve rehberlik alt boyutu için .82 olarak bulunmuştur. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin hem alt boyutlar açısından hem de toplam puan açısından iç tutarlılık ve test tekrar test güvenirliliğine sahip olduğu belirlenmiştir.

Arkadaşlık Niteliği Ölçeği'nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarından elde edilen bulgulara göre, Arkadaşlık Niteliği Ölçeği 3-6. sınıf düzeyindeki çocukların arkadaşlık niteliklerini değerlendirmede kullanılacak geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

Ölçekte çocuklar, her bir madde ile ilgili tepkilerini 5'li bir dereceleme üzerinden işaretlemektedirler. Bu dereceler (0) "hiç doğru değil", (1) "Biraz doğru", (2) "Doğru", (3) "Oldukça doğru", (4) "Tamamen doğru" şeklindedir. Ölçekte, 7, 15, 22, 29 maddeler tersten puanlanan maddelerdir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 132, en düşük puan 33'tür. Arkadaşlık Niteliği Ölçeği'nden alınan yüksek puan arkadaşlık niteliğinin yüksek olduğunun göstergesidir.

İşlem Yolu ve ABE İçeriği

Bu çalışmanın amacı 9-12 yaş arası öğrencilerin arkadaşlık niteliği üzerinde ABE etkililiğini değerlendirmektir. Araştırmada ABE hazırlanmış, uygulanmış ve sınanmıştır. Arkadaşlık becerilerini geliştirmeye yönelik psiko-eğitim programı, arkadaşlık ilişkilerinin ve bu ilişkilerin niteliğinin de önemli olduğunu anlamak ve arkadaşlık ilişkilerini başlatmak ve devam ettirebilmek için gereken becerileri doğru kullanmayı sağlamak amacıyla yapılandırılmıştır. Programın içeriği, bu amaca yönelik etkinliklerden oluşturulmuştur. Arkadaşlık becerilerini geliştirmeye yönelik psiko-eğitim programı oluşturulurken uzman görüşüne (İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Programları ve Öğretimi alanında öğretim üyesi) sunulmuştur. Arkadaşlık becerilerini geliştirmeye yönelik psiko-eğitim grubu süreci, arkadaşlık becerisinin merkezinde yer alan, kendini tanıtmak, bir konuşmaya başlama, bir konuşmayı sonlandırma, bir iyilik isteme, yardım teklifinde bulunabilme, yardıma ihtiyacı olduğunda yardım isteme, iltifatta bulunabilme ve iltifatı kabul etme, özür dileyebilme, işbirliği yapabilme, çatışmaları yöneterek çözebilmeye yardımcı olacak bilgilendirmeler ile yapılandırılmış bir programdır. Geliştirilen programın amacı, arkadaşlık ilişkilerinin başlayıp devam etmesinde bir takım becerileri öğrencilere kazandırmak olduğu için özellikle model alma ve bilişsel davranışçı terapiden yararlanılmıştır.

Programın geliştirilmesinin ardından deney grubuna 11 hafta boyunca haftada bir kez ve yaklaşık 50 dakika olmak üzere arkadaşlık becerisi psiko-eğitim programı uygulanmış, kontrol grubuna ise herhangi bir işlem yapılmamıştır. Bu çalışmada deney grubundaki öğrencilerin ön test-son test puanları arasında oluşması beklenen farkın arkadaşlık becerisi psiko-eğitim programından mı yoksa herhangi bir gruba katılmış olmaktan mı yani etkileşime girmekten mi kaynaklandığını kontrol edebilmek amacıyla plasebo grubu kullanılmış ve plasebo grubundaki öğrencilerle 5 hafta bir araya gelinmiş ve verimli ders çalışma yöntem ve tekniklerine yönelik bilgilendirme çalışması yapılmıştır. ANÖ ön test ve son test olarak deney, kontrol ve plasebo gruplarına uygulanmıştır. Araştırmada, verilerin çözümlenmesinde SPSS-17 (Sosyal Bilimlerde İstatistik Paket Programı) paket programı kullanılmıştır. Araştırma, deney, kontrol ve plasebo gruplu ön test-son test modellenen deneysel bir çalışma olduğu için deneysel desen olarak çok faktörlü desenler için uygun olan İki Faktörlü Karışık (Split-Plot) desen kullanılmıştır. Uygulanan programın etkililiğini test etmek ve gruplar arası farkları belirlemek amacıyla iki faktörlü Split-Plot ANOVA yöntemi kullanılmıştır.

Arkadaşlık becerilerini geliştirmeye yönelik psiko-eğitim programında, arkadaşlığın tanımı, arkadaşlık ilişkilerini başlatan temel unsur olan iletişim, işbirliği, olumlu duyguları ifade etme gibi arkadaşlık becerilerini oluşturan kavramlara yönelik çeşitli kaynaklardan yararlanılarak elde edilen bilgilerin paylaşılmasının yanında belirli bir davranışın ya da becerinin bir ya da daha fazla kişi tarafından grupta sembolik olarak gösterilmesi için örnek olma tekniğinden, örnek olunan davranışın gerçek yaşamdan önce grupta rol oynama ile uygulanması tekniğinden, hedef becerinin canlandırılmasından sonra davranışla ilgili geribildirim verilmesi tekniğinden, öğrenilen yeni becerileri pekiştirmek ve gerçek yaşama aktarılmasını kolaylaştırmak amacıyla ev ödevlerinden yararlanılmıştır. Buna göre oturumlar; ısınma, bilgilendirme, rol oynama, değerlendirme ve ödevlendirme üzerine yapılandırılmıştır. ABE'nin oturumları şu şekildedir: 1) Tanışma, grup kuralarını belirleme, çalışmadan beklentilerin ifade edilmesi, arkadaşlığı tanımlama; 2) Arkadaşlığın gelişmesi ve devam etmesinde iletişim becerilerinin önemini anlama; 3) İletişim kurma ; 4) Beden dili, beden dilini etkili kullanma; 5) Etkin dinleme becerilerini tanımlamak ve pratik etme; 6) Olumlu duyguları ifade edebilme; 7) Özür dileyebilme; 8) Yardım etme ve yardım alma; 9) İşbirliği yapma; 10) Çatışmayı ve nedenleri ile uzlaşma ve önemini anlama; 11) Programı değerlendirme ve sonlandırma şeklindedir.

Bulgular

Araştırmanın temel amacı, ABE'nin 9-12 yaş arası öğrencilerin arkadaşlık niteliğine etkisini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda deneysel çalışmanın sonunda ANÖ son test olarak deney, kontrol ve plasebo gruplarındaki öğrencilere uygulanmıştır. Deneysel işleme deney grubundaki 9 üye düzenli olarak devam ettiği için bu nedenle deney grubundaki 5 üyenin puanları analiz dışında bırakılmıştır. Bu nedenle 5 üyenin ANÖ'nden elde ettikleri puanlara yakın puanları olan diğer (plasebo grubu, kontrol grubu) gruptaki 5 üyenin puanları da analize dahil edilmemiştir. Böylece deney, kontrol, plasebo gruplarında 9 kişi olmak üzere toplam 27 üye araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Deney grubunda 3 erkek, 6 kız, kontrol grubunda 4 erkek, 5 kız, plasebo grubunda 4 erkek, 5 kız üye yer almıştır. Deney, kontrol ve plasebo gruplarının ANÖ puanlarına ilişkin ön test ve son test puanlarının ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Deney, Kontrol ve Plasebo Gruplarının ANÖ Ön-test ve Son-test Puan Ortalama ve Standart Sapmaları

Ölçek	Gruplar	N	Ön Test		Son Test	
			$\bar{x}$	Ss	$\bar{x}$	Ss
ANÖ	Deney	9	64.22	20.48	93.44	21.61
	Kontrol	9	65.22	19.74	60.66	27.46
	Plasebo	9	64.88	21.73	66.11	13.12

Tablo 3'de yer alan istatistiksel analiz sonuçları, deney, kontrol ve plasebo grubunda yer alan öğrencilerin ANÖ ön test ve son test puanlarının ortalamaları arasında fark olduğunu göstermektedir. Arkadaşlık becerisi psiko-eğitim programı uygulanan deney grubundaki öğrencilerin ANÖ son test puan ortalamaları, ön test puan ortalamalarından yüksektir. Kontrol grubunda yer alan öğrencilerin son test puan ortalamaları düştüğü görülürken, plasebo grubundaki öğrencilerin son test puan ortalamalarında çok az bir yükselme görülmektedir.

Araştırmanın temel amacı, uygulanan psiko-eğitim programının öğrencilerin arkadaşlık niteliğini artırmadaki etkisini sınamaktır. Bu amacın gerçekleşme derecesini belirlemek amacıyla, deney, kontrol ve plasebo gruplu ön test-son test modellenen deneysel bir çalışma olduğu için deneysel desen olarak çok faktörlü desenler için uygun olan İki Faktörlü Karışık (Split-Plot) desen kullanılmıştır. Uygulanan programın etkililiğini test etmek ve gruplar arası farkları belirlemek amacıyla iki faktörlü ANOVA yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda çalışmada kullanılacak analizlere karar vermek için deney, plasebo ve kontrol gruplarının ölçeklerden elde ettikleri değerlerin parametrik testlerin temel varsayımlarını karşılayıp karşılamadığı sorgulanmıştır. Bunun için deney, kontrol ve plasebo grubunda yer alan öğrencilerin Arkadaşlık Niteliği ön ölçüm puanlarına varyansların homojenliği testi uygulanmış ve varyansların homojen olduğu görülmüştür.

Deney, kontrol ve plasebo grubu öğrencilerinin işlem öncesinde ANÖ ön test puan ortalamaları arasında bir fark olup olmadığını test etmek amacıyla, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Deney, kontrol ve plasebo gruplarının ANÖ puanlarına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Deney, Kontrol ve Plasebo Gruplarının Arkadaşlık Niteliği Ölçeği Puanına İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
ANÖ Ön Test	Gruplar Arası	9.476	2	2.333	
	Gruplar İçi	19873.857	24	427.250	.005
	Toplam	19883.333	26		.995

Tablo 4'de görüldüğü gibi deney, kontrol ve plasebo gruplarının ölçümlerin birbirine denk olduğunu göstermek için yapılan ANOVA sonuçları deney, kontrol ve plasebo gruplarının ön test ölçümleri puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir [$F_{(2,24)} = .005$, $p > .05$]. Bir başka ifadeyle deney, kontrol ve plasebo grupları arkadaşlık niteliği düzeyi bakımından birbirine denk yüzelerden oluşmaktadır.

Buna göre her grupta varyansların homojen olduğu ve basıklık-çarpıklık değerlerine göre verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Bu varsayımlar karşılandığı için elde edilen bulgulardan hareketle parametrik testlerin kullanılabilmesine karar verilmiştir. Bu bağlamda yukarıda da ifade edildiği gibi deney, kontrol ve plasebo gruplarının ön test puanları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) tekniği kullanılarak incelenmiştir.

Deney, kontrol ve plasebo gruplarında bulunan öğrencilerin ANÖ ön test ve son test ölçümlerinden aldıkları puanların ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olup olmadığı karışık ölçümler için iki faktörlü ANOVA yöntemi ile incelenmiştir.

Deney, kontrol ve plasebo gruplarının ANÖ puanları ön test ve son test ölçümlerine ilişkin bulgular Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5. ANÖ Ön-test ve Son-test Puanlarına İlişkin Tekrarlı Ölçümler İçin İki Faktörlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	KT	Sd	KO	F	p
Gruplar arası	20530.037	26			
Grup (Birey/Grup)	2620.593	2	1310.296	1.756	.194
Hata	17909.444	24	746.227		
Gruplar İçi	7438.5	27			
Ölçüm (ön test - son test)	1005.352	1	1005.352	6.902	.015*
Grup*ölçüm	2937.481	2	1468.741	10.084	.001**
Hata	3495.667	24	145.653		

* $p < .01$, ** $p < .05$

Tablo 5'de görüldüğü gibi yapılan analiz sonucunda, ölçümlerden bağımsız olarak, sadece gruplar dikkate alındığında, arkadaşlık niteliği ölçeği puan ortalamalarında bir farklılık olmadığı görülmüştür [$F_{(2,24)} = 1.756$, $p > .05$; $\eta^2 = .45$]. Bir başka ifadeyle grup temel etkisinin anlamlı düzeyde olmadığı görülmektedir. Grup değişkeninden bağımsız olarak sadece ölçüm sırası göz önünde bulundurulduğunda tüm deneklerin -ölçümlerin değişimine bağlı olarak- ön test ve son test puanlarının ortalamalarının değiştiği saptanmıştır. Bir başka ifadeyle, ölçüm temel etkisinin [$F_{(2,24)} = 6.902$, $p < .05$; $\eta^2 = .22$] anlamlı olduğu görülmektedir. Bu bulgu deneklerin grup ayrımı yapmaksızın ön test ve son test ölçümlerinden elde ettikleri puanların ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğunu göstermektedir. Deneysel işlemin etkililiğinin görülebileceği ve etkileşim olarak adlandırılan grup*ölçüm ortak etkileşimi, arkadaşlık niteliği ölçeği puan ortalamalarının ölçümler değiştiğince deney, plasebo ve kontrol gruplarında farklılaştığını göstermektedir [$F_{(2,24)} = 10.084$, $p < .01$; $\eta^2 = .45$]. Bir başka ifadeyle deney, kontrol ve plasebo gruplarının ön test ve son test arkadaşlık niteliği ölçeği puanlarının ortalamaları arasındaki değişimin farklılaşp farklılaşmadığı inceleyen grup*ölçüm ortak etkisinin yine anlamlı olduğu görülmektedir. Gruplar arasında ölçümler boyunca arkadaşlık niteliği ölçeği puan ortalamalarında görülen değişimin % 45, deneysel işlem tarafından açıklanabilmektedir ($\eta^2 = 0.45$). Eta kare değerleri incelendiğinde ise, farklı işlem gruplarında olmanın, arkadaşlık niteliği ölçeği son test puanlarındaki değişkenliğin % 45'ini açıkladığı görülmektedir. Ayrıca karışık desenlerde uygulanan işlemin, bağımlı değişken üzerindeki etkisinin anlamlı olup olmadığı grup*ölçüm ortak etkisine bakılarak karar verilmektedir (Büyüköztürk, 2007). Çalışmada da ortak etkinin anlamlı olması, uygulanan arkadaşlık becerisi psiko-egitim programının 9-12 yaş grubundaki öğrencilerin arkadaşlık nitelik düzeyleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Oturumlarda yapılan etkinlikler öğrencilerin arkadaşlık ilişkilerini olumlu yönde etkilemiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bir çocuğun ailesi dışında en belirgin ilişkileri arkadaşları ile gerçekleştiği söylenebilir. Bu gerekçe ile bu çalışmada da çocukların arkadaşlık ilişkilerine dikkat çekilerek, arkadaşlık ilişkileri kurmak ve sürdürmekte problem yaşayan öğrenciler için hazırlanan arkadaşlık becerisi psiko-eğitim programının 9-12 yaş arasındaki öğrencilerin arkadaşlık nitelikleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular arkadaşlık becerisi psiko-eğitim çalışmasına katılan öğrencilerin, bu programa katılmayan öğrencilere göre arkadaşlık niteliği düzeyi puanlarında anlamlı bir artış olduğunu göstermiştir.

Alanyazın incelendiğinde, yurt içinde farklı yaş gruplarında arkadaşlık becerilerini geliştirmeye yönelik yapılan çalışma sayısının az olması ile birlikte (Bilgiç, 2000; Demir, 2006; Özaydın, 2006; Öztürk, 2009; Uşaklı, 2006) çoğunlukla arkadaşlık ilişkilerini geliştirmek için bireylere sosyal becerileri öğretmeye ve geliştirmeye yönelik psiko-eğitim ya da grup rehberliği çalışmalarının (Çoban, 2007; Kabasakal ve Çelik, 2010; Tagay, Baydan ve Acar, 2010; Uz Baş, 2010) yapıldığı görülmektedir.

Psiko-eğitim programının arkadaşlık niteliğini artırmasına ilişkin elde edilen sonuç, daha önce arkadaşlık becerisi eğitimine yönelik yapılan araştırma sonuçlarında elde edilen bulguları destekler niteliktedir. Yurt içinde yapılan çalışmaların bir tanesinde Bilgiç (2000), arkadaşlık becerisi psiko-eğitim programının ilköğretim ikinci kademeye devam eden öğrencilerin sosyal kabul düzeylerini olumlu şekilde etkilediği sonucuna varmıştır. Yine Demir (2006), arkadaşlık becerisi psiko-eğitim programının ikinci kademeye devam eden öğrencilerin sosyal kabul ve sosyometrik statülerine olumlu şekilde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Bir başka çalışmada Özaydın (2006), okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden, normal gelişim gösteren çocuklara öğretilen "Arkadaşlık Becerilerini Geliştirme Programı"nın, sınırlı sosyal etkileşim becerileri olan özel gereksinimli akranları ile karşılıklı sosyal etkileşim davranışlarını artırmadaki etkisini belirlemeyi incelemiştir. Sonuç olarak, her iki grup çocuğun (özel gereksinimi olan çocuk-egitici akran) birbirlerine yönelik sosyal etkileşim davranışlarında belirgin artış tespit edilmiştir. Akranlar arasındaki sosyal etkileşim davranışlarının son izleme verilerinin alınmasından sonraki 3. ve 4. haftalarda da başlama düzeyi ortalamasının üzerinde kalıcılığını sürdürdüğü görülmüştür. Uşaklı (2006), çalışmasında drama temelli grup rehberliğinin 5. sınıf öğrencilerinin arkadaşlık ilişkilerine etkisini incelemiştir. Çalışmanın sonunda grup rehberliğinin çocukların arkadaşlık ilişkilerini olumlu bir şekilde etkilediği görülmüştür. Öztürk (2009) tarafından yapılan başka bir çalışmada, oyun içerikli arkadaşlık becerileri eğitiminin ilköğretim 4. sınıf öğrencilerinin arkadaşlık becerilerine etkisini incelemiş ve deney ile kontrol grubundaki öğrencilerin "Arkadaşlık Becerileri Değerlendirme Ölçeği" ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı, ancak deney grubundaki öğrencilerin eğitim sonrasında toplam puanlarının anlamlı düzeyde arttığı görülmüştür. Yurt dışında ise Ralph ve diğerleri (1998) bu konudaki çalışmalarında, arkadaşlık ilişkilerinde sorun yaşayan 11 ile 16 yaşındaki ergenler için bir psiko-eğitim programı geliştirdikleri ve program ergenlerin arkadaşlık ilişkilerine olumlu olarak yansıdığı ve benlik saygısı ile problem çözme becerilerinde artış olduğu görülmektedir. Ülkemizde olduğu gibi, yurtdışında da arkadaşlık ilişkilerini geliştirmek için sosyal becerileri öğretmeye ve geliştirmeye yönelik psiko-eğitim çalışmalarının yapıldığı yapılan alanyazın çalışmasında görülmüştür. Yapılan ilk çalışmalardan birinde Oden ve Asher (1977) 3. ve 4. sınıf düzeyinde yalnız bırakılan çocuklara sosyal becerileri öğretmeye yönelik bir program geliştirmiş ve uygulamışlardır. Araştırma sonucunda sosyometri ölçümlerinde deney grubundaki öğrencilerin sosyal becerilerinde bir artış olduğu görülmüştür. Başka bir çalışmada La Greca (1983), akranlarıyla problem yaşayan çocuklara ve ergenlere kişilerarası becerileri öğretmek için bir sosyal beceri eğitimi programı geliştirmiştir. Çalışmanın temel amacı ise, olumlu akran ilişkilerinin kurulmasını cesaretlendirmektir. Çalışma sonunda çocukların ve ergenlerin kişilerarası becerilerinin geliştiği görülmüştür. Bierman (1986) ise çalışmasında, sosyal beceri eğitiminin çocukların ilişkileri üzerinde iyileştirici etkisinin olup olmadığını araştırmış ve sosyal beceri eğitimi alan çocukların konuşma becerilerinde artış olduğunu ve daha fazla akran desteği aldıkları görülmüştür. Grizenko ve diğerleri (2000) ise çalışmalarında, 8 ve 11 yaşlarındaki çocuklarla sosyal beceri eğitimi çalışması yapmışlar ve sonuçlar, kendisinin/başkalarının bakış açısını almayı içeren sosyal beceri eğitim

programının, okulda gerekli olan davranışları öğretmek açısından etkili olduğunu ve eğitimin takip eden dokuz ay süresince de etkililiğinin devam ettiği görülmüştür. Diğer bir çalışmada da Fox ve Boulton (2006), geliştirdikleri sosyal beceri eğitiminin 9 ile 11 yaşlarında fiziksel şiddete maruz kalan kurbanlar üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Bu eğitimden sonra, deney grubundaki öğrencilerin öz-saygı düzeylerinde belirgin bir artış olduğu saptanmıştır. Spence (2003) ise 1995 yılında yaptığı çalışmada, 7-18 yaşındaki gençler için bir sosyal beceri eğitimi programı geliştirmiş ve programın gençler üzerinde etkili olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Bir diğer çalışmada da, DeRosier (2004), sosyal kaygı, zorbalık ve reddedilme gibi akran yaşantılarını içeren sosyal beceri müdahalesinin 3. sınıfta okuyan öğrenciler üzerinde etkililiğini araştırdığı çalışmada deney grubundaki öğrencilerin daha çok akran beğenisi kazandıklarını ve öz-saygı düzeylerinin arttığı sonucuna varmıştır. Dee ve Ron (2009) ise sosyal beceriler, sadece sosyal ilişkileri geliştirmez aynı zamanda çocukların ruhsal sağlıkları ve akademik başarıları ile de ilişkilidir düşüncesinden hareket ederek hazırladıkları müdahale programının etkililiğini araştırdıkları çalışmalarında, deneysel çalışmaya katılan öğrencilerin yalnızlık ve sosyal kaygı düzeylerinin azaldığı ayrıca öğrencilerin akademik başarılarının da arttığı görülmüştür.

Okullarda uygulanan arkadaşlık becerisi ve sosyal beceri programlarının etkileri hakkındaki deneysel çalışmalara ve alanyazına bakıldığında bulguların olumlu olduğu görülmektedir. Arkadaşlık becerilerinin öğretilmesinin öğrencilerin sosyal kabul düzeylerini arttırdığı (Demir, 2006) ve arkadaşlık ilişkilerini olumlu yönde etkilediği (Özaydın, 2006; Öztürk, 2009; Uşaklı, 2006) görülmüştür. Yine aynı şekilde sosyal beceri programları da bireylerin sosyal beceri (Bilbay Alpa ve Köseoğlu, 1999; Çoban, 2007; Kabasakal ve Çelik, 2010; Tagay vd., 2010; Uz Baş, 2010; Ünlü, 2010; Yüksel, 1997), sosyal kabul (Sümer Hatipoğlu, 1999) ve kişilerarası ilişkilerini (Uzamaz, 2000) olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Dolayısıyla yurt içinde ve yurt dışında yapılan araştırmalar incelendiğinde; arkadaşlık becerileri ve sosyal becerileri geliştirmeye yönelik hazırlanan programlara katılan öğrencilerin akranları ile daha iyi ilişkiler kurdukları söylenebilir.

Hem arkadaşlık niteliği hem de akran kabulü akran ilişkilerinin önemli bileşenlerindedir (Demir ve Urberg, 2004). Birçok araştırma yüksek nitelikteki arkadaşlığın pozitif etkilerini ortaya koymaktadır. Çalışmalar arkadaşlık niteliğinin çocukların genel iyilikleri ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Asher & Parker, 1993; Bowker ve Rubin, 2009; Foster, 2005; Ladd, 1999; Mitchell, 2005). Arkadaşlık üzerinde araştırma yapan birçok bilim adamı, nitelikli bir arkadaşlığın; çocukların özsaygılarını artırmak, topluma uyumlarını geliştirmek, strese yol açan etmenlerle başa çıkma yeteneklerini artırmak gibi çocuklar üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu varsaymaktadır (Berndt, 2002; Bowker ve Rubin, 2009).

Lansford ve diğerleri (2003) daha iyi arkadaşlık niteliğine ve akran gruplarına sahip olan gençlerin daha az problemleri davranış sergileme eğilimine sahip olduklarına değinmiştir. Asher ve Parker (1988) erken dönemde akran ilişkilerinde yaşanan başarısızlığın bireyin yetişkinlik döneminde yaşayacağı problemlere uyum sağlama açısından bir gösterge olabileceğini ifade etmektedirler.

Dolayısıyla çocukluk döneminde de arkadaşlık ilişkileri ve bu ilişkide bireylerin hissettikleri nitelik düzeyinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Arkadaşlık ilişkilerinin nasıl başlatılıp devam edebileceği konusunda çocuklara bu becerilerin öğretilmesi sonucunda çocukların arkadaşlık ilişkilerinin daha güçlü ve olumlu olacağı ve bu durumda çocukların mutluluklarına ve ruh sağlıklarına da olumlu olarak yansıtacağı düşüncesinden hareket edilerek yapılan bu psiko-eğitim çalışmasından elde edilen bulgular çocukların arkadaşlık nitelik düzeyinin arttığı yönündedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçların değerlendirilmesinde araştırmanın sınırlılıklarının göz önünde bulundurulmasının da önemli olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada ön test, son test çalışmaları, deney, kontrol ve plasebo grupları kullanılarak deneysel desen oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak izleme testi uygulanmamıştır. Bu durumu araştırmanın bir sınırlılığı olarak düşünebiliriz. Ayrıca bu çalışma 9-12 yaş grubundaki öğrencilerle sınırlı tutulmuştur.

Buna ek olarak bazı grup üyelerinin, çalışmanın öğlen arasında yapıyor olması ve çalışmanın sona ermesinden hemen sonra dersin başlaması nedeniyle beslenme ve dinlenme ihtiyaçlarını

giderememelerinden dolayı çalışmaya devam etmemeleri araştırmanın bir diğer sınırlılığını oluşturmaktadır. Ayrıca deney, kontrol ve plasebo gruplarının aynı okuldaki öğrencilerden seçilmiş olması, çalışma dışında da öğrencilerin okul ortamında birbirleri ile etkileşim içinde olmaları çalışmanın diğer bir sınırlılığdır.

Araştırmanın bulgularına dayanılarak ulaşılan sonuçlar doğrultusunda şu öneriler geliştirilmiştir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda ortaokul 7. ve 8. sınıf düzeyindeki öğrenciler ile de arkadaşlık becerisi psiko-eğitiminin etkisini ortaya koyan çalışmalar yapılabilir. Böylece geliştirilmiş olan bu deneysel işlemin diğer yaş gruplarında ne kadar iyi çalışıp çalışmadığına bakılabilir. Ayrıca bundan sonra yapılacak çalışmalarda uygulanan psiko-eğitim çalışmasının kalıcılığının sınanması için izleme çalışmasının yapılması önerilmektedir.

Ayrıca alanyazın çocukların arkadaşlık becerileri ile ebeveynlerinin arkadaşlık becerileri ve ebeveyn-çocuk iletişiminin birbirleri ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Bundan sonraki yapılacak araştırmalarda, ebeveynlere yönelik geliştirilecek bir program ile öğrenciler için geliştirilmiş olan arkadaşlık becerisi psiko-eğitiminin eş zamanlı olarak yürütülmesine yönelik çalışmalar yapılabilir.

Alanyazın incelendiğinde yurt dışında genellikle arkadaşlık becerileri ya da sosyal beceri eğitimlerine yönelik yapılan çalışmaların en alt kademedden başladığı görülmüştür. Dolayısıyla gelecekte yapılacak çalışmalarda okulöncesi dönem itibarıyla arkadaşlık becerilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar planlanabilir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda, arkadaşlık becerisi psiko-eğitim programının etkililiğini değerlendirmek için sosyal geçerlik çalışmasının da yapılması önerilmektedir. Psiko-eğitim çalışmasına katılan deneklere, deneklerin öğretmenlerine ve ebeveynlerine çeşitli sorular sorularak psiko-eğitim programının etkili olup olmadığı değerlendirilebilir.

Uygulanan arkadaşlık becerisi psiko-eğitim programı önleyici rehberlik çalışmalarını ve amaçlarını da destekler niteliktedir. Bu nedenle okullarda arkadaşlık becerisi psiko-eğitim gruplarının oluşturulması ve mümkün olduğunca fazla öğrencinin bu hizmetten yararlanmaları sağlanabilir.

Bu araştırma, arkadaşlık becerisi psiko-eğitim programının 9-12 yaş arası öğrencilerin arkadaşlık niteliğine etkisinin araştırıldığı bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Araştırma sonucunda, arkadaşlık becerisi psiko-eğitim programının desteklendiği ancak programın uzun süreli etkisinin sağlanması için çeşitli çalışmaların yapılması gerektiğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Agnor, C. J. (2009). *A proposed model of friendship quality and attachment in preschool children* (Doktora tezi). Proquest Dissertations and Theses veritabanından erişildi (No. 3360141).
- Akın, A. ve Akın, Ü. (2015). Arkadaşlık kalitesi ve öznel mutluluk: Öznel zindeliğin aracılık rolü. *Eğitim ve Bilim*, 40(177), 233-242. doi:10.15390/EB.2015.3786
- Asher, A. J. ve Asher, S. R. (2004). Children's strategies and goals in response to help-giving and help-seeking tasks within a friendship. *Child Development*, 75(3), 749-763.
- Asher, S. R. ve Coie, J. D. (1990). *Peer rejection in childhood*. New York: Combridge University Press.
- Asher, S. R. ve Parker, J. G. (1993). Friendship and friendship quality in middle childhood: Links with peer group acceptance and feelings of loneliness and social dissatisfaction. *Developmental Psychology*, 29, 611-621.
- Asher, S. R. ve Parker, J. G. (1988). Significance of peer relationship problems in childhood. B. H. Schneider, G. Attili, J. Nadel ve R. P. Weissberg (Ed.), *Social competence in developmental perspective* içinde (s. 5-23). USA, Netherlands: Kluwer Academic Publisher.
- Bagwell, C. L., Newcomb, A. F. ve Bukowski, W. M. (1998). Preadolescent friendship and peer rejection as predictors of adult adjustment. *Child Development*, 69, 140-153.
- Baker, S. E. (2009). *An examination of friendship quality and affective representations of friendship in children perinatally infected with HIV, children with asthma and healthy children of HIV-positive mothers* (Doktora tezi). Proquest Dissertations and Theses veritabanından erişildi (No. 3399836).
- Baril, H., Julien, D., Chartrand, E. ve Dube, B. (2009). Females' quality of relationships in adolescence and friendship support in adulthood. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 41(3), 161-168.
- Barry, C. M. ve Wigfield, A. (2002). Self-perceptions of friendship-making ability and perceptions of friends' deviant behavior: Childhood to adolescence. *The Journal of Early Adolescence*, 22(2), 143-172.
- Berndt, J. J. ve Keefe, K. (1995). Friend's influence on adolescents adjustment to school. *Child Development*, 66, 1312-1329.
- Berndt, J. J., Hawkins, J. A. ve Jiao, Z. (1999). Influences of friends and friendship on adjustment to junior high school. *Merril-Palmer Quarterly*, 45, 13-41.
- Berndt, T. J. (2002). Friendship quality and social development. *Current Directions in Psychological Science*, 11(1), 7-10
- Bierman, K. L. (1986). Process of change during social skills training with preadolescents and its relation to treatment outcome. *Child Development*, 57(1), 230-240.
- Bilbay Alpa, A. ve Köseoğlu, F. (1999). *Arkadaşlarınca düşük kabul gören 4. ve 6. sınıf öğrencilerinin akran ilişkilerini güçlendirmek için geliştirilen sosyal beceriler programının etkinliği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Bilgiç, N. (2000). *Arkadaşlık becerisi eğitiminin ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin yalnızlık düzeylerine etkisi* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bowker, J. C. ve Rubin, K. H. (2009). Self-consciousness, friendship quality, and adolescent internalizing problems. *British Journal of Developmental Psychology*, 27, 249-267.
- Bukowski, W. M. ve Hoza, B. (1989). Popularity and friendship: Issues in theory, measurement, and outcome. T. J. Bernd ve G. W. Ladd (Ed.), *Peer relationship in child development* içinde (s. 15-45). New York: Wiley & Sons.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş. Çokluk, Ö. ve Köklü, N. (2010). *Sosyal bilimler için istatistik* (6. bs.). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Caldarella, P. ve Merrell, K. W. (1997). Common dimensions of social skills of children and adolescents: A taxonomy of positive behaviors. *School Psychology Review*, 26, 265-279.

- Chow, W. Y. (2008). *The role of friendship on adolescent mental health problems* (Doktora tezi). Proquest Dissertations and Theses veritabanından erişildi (No. 3319072).
- Cohen, A. A. B. (2008). *The best friendships of young adolescents: The role of internalizing symptoms, Characteristics of friends, friendship quality, and observed disclosure* (Doktora tezi). Proquest Dissertations and Theses veritabanından erişildi (No. 3307762).
- Çoban, E. Ç. (2007). *Sosyal beceri sorunu olan öğrenciler ve annelerine uygulanan yaratıcı drama etkinlikleri programının öğrencilerin sosyal beceri düzeylerinin gelişimim üzerindeki etkisi* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Dee, B. ve Ron, A. (2009). Evaluating a small-group counseling program-A Model for program planning and improvement in the elementary setting. *Professional School Counseling*, 12(6), 428-433.
- Demir, M. ve Urberg, K. (2004). Friendship and adjustment among adolescents. *Journal Experimental Child Psychology*, 88, 68-82.
- Demir, M., Özen, A., Doğan, A., Bilyk, N. A. ve Tyrell, F. A. (2011). I matter to my friend, therefore I am happy: Friendship, mattering, and happiness. *Journal Happiness Studies*, 12, 983-1005.
- Demir, S. (2006). *Arkadaşlık becerilerini geliştirmeye dönük grup rehberliği programının ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin sosyometrik statülerine etkisi* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- DeRosier, M. E. (2004). Building relationship and combating bullying: Effectiveness of a school-based social skills group intervention. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 33(1), 196-201.
- Ellis, S., Rogoff, B. ve Cromer, C. C. (1981). Age segregation in children's social interactions. *Developmental Psychology*, 17, 399-407.
- Erdley, C. A., Nagle, D. W., Newman, J. E. ve Carpenter, E. M. (2001). Children's friendship experiences and psychological adjustment: Theory and research. *Child and Adolescent Developmental*, 91, 5-24.
- Foster, G. (2005). Making friends: A nonexperimental analysis of social pair formation. *Human Relations*, 58(11), 1443-1465.
- Fox, C. L. ve Boulton, M. J. (2006). Friendship as a moderator of the relationship between social skills problems and peer victimisation. *Aggressive Behavior*, 32(2), 110-121.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (8. bs.). New York: McGraw Hill.
- Froding, B. ve Peterson, M. (2012). Why virtual friendship is no genuine friendship. *Ethics and Information Technology*, 14, 201-207. 20 Aralık 2014 tarihinde <http://download.springer.com/static/pdf/35> adresinden erişildi.
- Geçtan, E. (2003). *Psikanaliz ve sonrası*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Granich, A. L. (2009). *"I get by with a little help from my friends": Bullying and the protective and moderating role of friendship quality* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Guelph University, Canada.
- Grizenko, N., Zappitelli, M., Langevin, J. P., Hrychko, S., El-Messidi, A., Kaminester, D., et al. (2000). Effectiveness of a social skills training program using self/other perspective-taking: A nine-month follow-up. *American Journal of Orthopsychiatry*, 70(4), 501-509.
- Hartup, W. W. ve Stevens, N. (1999). Friendship and adaptation across the life span. *Current Directions in Psychological Science*, 8, 76-79.
- Hintikka, J., Koskela, T., Kontula, O., Koskela, K. ve Viinamaeki, H. (2000). Men, women and friends: Are there differences in relation to mental well-being?. *Quality of Life Research*, 9(7), 841-845.
- Holleb, L. J. (2011). *Social withdrawal during middle childhood: An exploration of social information processing, friendship experiences, and psychological adjustment*(Doktora tezi). Proquest Dissertations and Theses veritabanından erişildi (No. 3496081).
- Kabasakal, Z. ve Çelik, N. (2010). Sosyal beceri eğitiminin ilköğretim öğrencilerinin sosyal uyum düzeylerine etkisi. *Elementary Education Online*, 9(1), 203-212.

- Knickmeyer, N., Sexton, K. ve Nishimura, N. (2002). The impact of same-sex friendships on the well-being of women: A review of the literature. *Women and Therapy, 25*, 37-59.
- La Greca, A. M. (1983). Teaching interpersonal skills: A model for instruction in the schools. *School Psychology International, 4*, 109-112.
- Ladd, G. W. (1999). Peer relationship and social competence during early and middle childhood. *Annual Review of Psychology, 50*, 333-359.
- LaGreca, A. M. ve Harrison, H. M. (2005). Adolescent peer relations, friendships, and romantic relationships: Do they predict social anxiety and depression? *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 34*, 49-61.
- Lansford, J. E., Criss, M. M., Pettit, G. S., Dodge, K. A. ve Bates, J. E. (2003). Friendship quality, peer group affiliation and peer antisocial behavior as moderators of the link between negative parenting and adolescent externalizing behavior. *Journal Reserach Adolescent, 13*(2), 161-184.
- Marion, D. (2008). *Longitudinal change in friendship quality and adolescent adjustment* (Yüksek lisans tezi). Proquest Dissertations and Theses veritabanından erişildi (No. 1452451).
- McFarland, C. A. (2008). *Reciprocal relationships between adolescent aggression and close friendship quality in middle and high school* (Doktora tezi). Proquest Dissertations and Theses veritabanından erişildi (No. 3362861).
- McGuire, K. D. ve Weisz, J. R. (1982). Social cognition and behavior correlates of preadolescent chumpship. *Child Development, 53*(6), 1478-1484.
- Mitchell, G. S. (2005). *Children's friendship and after- school program participation: Does participation in an after-school program affect the development and quality of children's friendship* (Yüksek lisans tezi). Proquest Dissertations and Theses veritabanından erişildi (No. 3179906).
- Morganett, R. S. (2005). *Yaşam becerileri. Ergenler için grupla psikolojik danışma uygulamaları* (S. Güçray, A. Kaya ve M. Saçkes, Çev.). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Nolan, S. A., Flynn, C. ve Garber, J. (2003). Prospective relations between rejection and depression in young adolescents. *Journal of Personality and Social Psychology, 85*, 745-755.
- Oden, S. ve Asher, S. R. (1977). Coaching children in social skills for friendship making. *Child Development, 48*, 495-506.
- Özaydın, L. (2006). *Arkadaşlık becerilerini geliştirme programının özel gereksinimi olan ve olmayan okul öncesi çocuklarının sosyal etkileşimlerine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Öztürk, D. (2009). *The effects of friendship making skills training with board game on friendship making skills of fourth grade elementary school students* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, N. (2016). *Arkadaşlık becerisi psiko-eğitiminin 9-12 yaş arası öğrencilerin arkadaşlık niteliğine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Ralph, A., Hogan, S. J., Hill, M., Perkins, E., Ryan, J. ve Strong, M. (1998). Improving adolescents social competence in peer interactions using correspondence training. *Education and Treatment of Children, 21*(2), 171-194.
- Rutter, M. (1987). Resilience in the face adversity: Protective factors and resistance to psychiatric disorder. *British Journal of Psychiatry, 147*, 598-611.
- Schofield, M. J. ve Kafer, N. F. (1985). Children's undersatnding of friendsip issues: Development by stage or sequence? *Journal of Social and Personal Relationship, 2*, 151-165.
- Segrin, C. (2001). Social skills and negative life events: Testing the deficit stres generation hypothesis. *Current Psychology, 20*, 19-35.
- Spence, S. H. (2003). Social skills training with children and young people: Theory, evidence and practice. *Child and Adolescent Mental Health, 8*(2), 84-96.

- Sümer Hatipoglu, Z. (1999). *The effect of social skills training on perceived dimensions of social skills and sociometric status of primary school students* (Yayımlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tagay, Ö., Baydan, Y. ve Acar, N. V. (2010). Sosyal beceri programının (BLOCKS) ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin sosyal beceri düzeyleri üzerindeki etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 19-28.
- Thompson, M., Grace, C. O. ve Cohen, L. J. (2002). *Çocuğunuzun arkadaşlık ilişkileri* (E. N. Boylu, Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Ueno, K. (2005). The effects of friendship networks on adolescent depressive symptoms. *Social Science Research*, 34, 484-510.
- Uşaklı, H. (2006). *Drama temelli grup rehberliğinin ilköğretim V. sınıf öğrencilerinin arkadaşlık ilişkileri, atılganlık düzeyi ve benlik saygısına etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Uysaler, H. (2015). *Arkadaşlık becerilerini geliştirme programının üstün zekâlı öğrencilerin arkadaşlık ilişkilerine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Uz Baş, A. (2010). Sınıf-temelli bir sosyal beceri eğitimi programının ilköğretim dördüncü sınıf öğrencilerinin güvengenlik ve saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 731-747.
- Uzamaz, F. (2000). *Sosyal beceri eğitiminin ergenlerin kişilerarası ilişki düzeylerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Ünlü, M. (2010). *Grupla psikolojik danışmanın ilköğretim ikinci kademedeki öğrencilerin sosyal beceri düzeylerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Wanless, R. L. ve Prinz, R. J. (1982). Methodological issues in conceptualizing and treating childhood social isolation. *Psychological Bulletin*, 92, 39-55.
- Webster-Stratton, C. (t.y.). Coping with peer problems and teaching friendship skills. <http://www.incredibleyears.com/download/resources-for-parents/coping-with-peer-problems.pdf> adresinden erişildi.
- Wiltz, J. M. A. (2005). *Identifying factors associated with friendship in individuals with mental retardation* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ohio University, Ohio. 20 Aralık 2014 tarihinde https://etd.ohiolink.edu/rws_etd/document/get/osu1122928929/inline adresinden erişildi.
- Yun Lee, L. S. (2008). *Peer reciprocity, acceptance and friendship quality in children with autism in general Educational settings* (Doktora tezi). Proquest Dissertations and Theses veritabanından erişildi (No. 3335941).
- Yüksel, G. (1997). *Sosyal beceri eğitiminin üniversite öğrencilerinin sosyal beceri düzeylerine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Zhou, H., Li, Y., Zhang, B. ve Zeng, M. (2012). The relationship between narcissism and Friendship qualities in adolescents: Gender as a moderator. *Sex Roles*, 67, 452-462.